MÜTAREKE DÖNEMİ İSTANBUL'UNDA REKABET PİYASASI

(*Amerikan-Fransız Satış Barakalarının Açılması*)

Arzu TERZİ[*]

Zorunlu ihtiyaç maddelerinin temini ve halka alım güçlerine uygun fiyatlarla satılması devlet idaresinde ehemmiyet arz eden bir konudur. Bu amaçla devlet yöneticileri, pahalılığı önlemek ve zarûrî ihtiyaç maddelerinin fiyatlarını kontrol altında tutabilmek için, farklı fiyat politikaları benimsemişlerdir. Çalışmada arşiv belgelerinden elde edilen bilgiler, dönemin basınının verdiği haberlerle takviye edilerek I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devletinin başkenti İstanbul'da meydana gelen fiyat artışları ve karaborsacılığa karşı ekonomide "rekabet piyasası" sistemine yöneliş konu edilmiştir.

30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla I. Dünya Savaşı'nın noktalanmasından sonra, ablukanın kalkması ve ticaret yollarının açılması neticesinde piyasalarda nisbî bir ferahlık meydana gelmiştir. Buna paralel olarak da eşya ve özellikle gıda maddelerinin fiyatlarında düşüş yaşanmıştır. Ancak bu süreç geçicidir ve kısa bir süre sonra fiyatlar tekrar yükselmeye başlamıştır. Bu durum Duyûn-ı Umumiye İdaresi tarafından hazırlanan İstanbul Tüketici Fiyatları İndeksinde de açıkça takip edilebilmektedir[1].

---

* Yrd.Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

1 Tevfik Çavdar, *Milli Mücadele Başlarken Sayılarla ". . . Vaziyet ve Manzara-i Umumiye"*, İstanbul 1971, s. 117-118. Duyun-ı Umumiye İdaresi tarafından hazırlanmış. 1914=100 olarak.

İstanbul Tüketici Fiyatlar İndeksi

Aylar	1917	1918	1919	1920
Ocak	405	1645	2130	1440
Şubat	475	1640	2200	1355
Mart	565	1700	1680	1350
Nisan	580	1860	1305	1390
Mayıs	605	1730	1215	1380
Haziran	670	1850	1225	1365
Temmuz	790	1905	1170	1420
Ağustos	800	1920	1170	1440
Eylül	975	1860	1240	1430
Ekim	1255	1485	1135	1430
Kasım	1480	1675	1170	1435
Aralık	1465	2205	1260	1440

Tabloda görüldüğü üzere 1918 yılının Ekim ayında indekste 1860'dan 1485'e doğru hızlı bir düşüş yaşanmış, Aralık 1918-Şubat 1919 arası tekrar yükseliş başlayarak Şubat ayı itibariyle indeks 2200'e ulaşmıştır. Bundan sonra ise yaşanılan düşüşler hiçbir zaman 1917 yılının ilk yarısındaki haline ulaşamamıştır.

Aslında pahalılık I. Dünya Savaşı sonrası pek çok ülkeyi etkisi altına almıştır. Osmanlı piyasasında oluşan bu pahalılığın önemli sebeplerinden biri savaş döneminde bir türlü önü alınamayan spekülasyon ve karaborsanın devam etmesidir. Gerçek ihtiyaçtan fazla olması ve karşılığının mevcut bulunmayışı gibi sebeplerle[2] paranın sürekli olarak kıymetinin düşmesinin de pahalılıktaki payı büyüktür. Paranın değer kaybetmesine karşı tüketim maddelerinin sürekli pirim yapması, tüccar olsun olmasın parası olan herkesi mala yatırım yapmaya yöneltmiştir. Dolayısıyle bu durum spekülasyonları arttırmış, piyasalardaki dengeleri bozarak karaborsa ve vurgunları çoğaltmışır. Pahalılığı ateşleyen sebepler arasında özellikle zahire üzerinde nakliye zorluğu, nakliye masraflarının yüksekliği, toptancı ile perakendeci esnaf arasında çok sayıda aracının bulunması, sebze ve meyve satışlarında Şehremâneti tarafından

[2] Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, TTK. Yay., Ankara 1994, s. 145.

toplanan vergilerin fazlalığı[3], ev, dükkan ve mağaza kiralarının yüksekliği[4] gibi faktörleri de gözardı etmemek gerekir. Nitekim İstanbul'da 1918 yılının Ekim ayında hayat pahalılığı yine Duyûn-ı Umûmiye tarafından hazırlanan indekse göre savaştan öncesine oranla on beş misli, tevzi fiyatları esas alındığı takdirde ise, yedi-sekiz misline yükselmişti[5]. 1919 yılı sonlarında pahalılıkla mücadele eden devlet adamları ve bazı özel cemiyet başkanları İstanbul'daki fiyatların yüksekliğini diğer ülkelerin başkentlerinin fiyatlarıyla mukayese etmişler ve fiyatların Roma'dan on, Paris'den yedi kat daha yüksek[6] olduğunu belirterek Viyana'dan ve Rusya'nın büyük şehirlerinden sonra dünyanın en pahalı şehri olduğunu ifade etmişlerdir[7].

İşte bu dönemde, ihracatı sınırlamak ve ithalatı teşvik etmek suretiyle tükenen stokları yenilemek, halkın zarûrî ihtiyaçlarını karşılamak ve fiyat artışlarıyla mücadele etmek Osmanlı Devletinin iktisadî siyasetinin esasını teşkil etmiştir[8]. Fiyat artışlarına karşı mücadele etmek amacıyla 19 Haziran 1919'da kurulan Dahiliye Nezâreti'ne bağlı **İaşe Encümeni**[9], çalışmalarına başlamasından sonra İstanbul piyasasındaki fiyat artışlarına karşı ciddi uygulamaların başlatıldığı görülmektedir. Nitekim pahalılıkla mücadele etmek üzere **Mücâdele-i İktisadiye Müdürlüğü**'nün kuruluşu, eşya ve gıda maddeleri üzerine fiyat etiketleri konma zorunluluğunun getirilmesi, karaborsacıların cezalandırılmaları husûsunda Sultan Vahdeddin'in 23 Eylül 1919 tarihli iradesi ile İaşe Encümeni binasında divan-ı harb-i örfinin teşkil edilmesi[10], iaşe mücadele-i iktisadiye müdürlüğü tarafından Şehremânetine bağlı bir zahire borsası ve sebze hallerinin teşkilinin düşünülmesi, üretici ve satıcı arasındaki aracıların kaldırılması fikrine dayalı numune bakkalların kurulması[11] bunlardan bir kaçıdır.

---

3 *İkdam*, 29 muharrem 1338/25 Teşrinevvel 1919, nr. 8155, s. 4.

4 *İkdam*, 15 Muharrem 1338/11 Teşrinevvel 1919, nr. 8141, s. 3; *Aynı gazete*, 16 Cemaziyelevvel 1338/6 Şubat 1336, nr. 8258.

5 Eldem, *a.g.e.*, s. 131.

6 *İkdam*, 15 Muharrem1338/11 Teşrinevvel 1919, nr. 8141, s. 3.

7 *İkdam*, 23 Muharrem 1338/19 Teşrinevvel 1919, nr. 8149, s. 1.

8 Vedat Eldem, "Cihan Harbinin ve İstiklal Savaşının Ekonomik Sorunları", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri, 8-10 Haziran 1973*, Ed. Osman Okyar, Ankara 1975, s. 400.

9 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dosya Usulü İradeler tasnifi (DUİT), nr. 37-2/15-2, leff 1.

10 *Takvim-i Vekayi*, nr. 3657, 2 M 1338/28 Eylül 1335, s. 1; *İkdam*, nr. 8128, 2 Muharrem 1338/28 Eylül 1919.

11 Numûne bakkalların kuruluşu ve işleyişi hakkında çalışmamız tamamlanmak üzeredir.

Bu dönemde İstanbul hükûmetinin fiyatları aşağı çekme, pahalılığı önleme politikası içinde en dikkat çekici uygulamalarından biri, çalışma konusunu teşkil eden İstanbul piyasasında rekabet ortamının bizzat hükûmet tarafından hazırlanmasıdır. İaşe Encümeni İstanbul'un çeşitli yerlerinde barakalar inşâ edip toptan fiyatına yakın bir fiyatla eşya satışını taahhüd edecek tüccarlara, bu barakaların belirli bir süre için ücretsiz olarak tahsisi şeklinde bir uygulama yapma kararı almıştır. Halk ihtiyaçlarını daha ucuza temin etmek için bu satış barakalarını tercih edecek ve böylece piyasalarda rekabet ortamı oluşacağından pahalıya mal satan tüccar ve esnaf fiyatlarını aşağı çekmek zorunda kalacaklardı.

Aslında benzer bir uygulama, Sultan II. Abdülhamid döneminde de görülmektedir. 1878-1879 Osmanlı – Rus Harbi'nin etkisiyle tedavüldeki kaimelerin sürekli kıymet kaybetmesi piyasalarda fiyatların artmasına yol açmıştır. Özellikle et fiyatlarının aşırı şekilde yükselmesi ve İstanbul halkının neredeyse et satın alamayacak bir hale gelmesi üzerine Sultan II. Abdülhamid'in çare olarak, askerî dâire müteahhitleri tarafından yeterli miktarda koyun alınıp kesilerek, geceden her kasap dükkanının yanında geçici olarak yapılacak sergi yerlerinde Şehremâneti tarafından ucuz fiyatla halka et satılması husûsunda bir emri mevcuttur. Hakikaten ertesi sabah halk bu uygulama ile ucuz et almaya yönelmiş ve kasaplar akıllarına gelmeyen bu tedbirin üzerine zarar etmemek amacıyla et fiyatlarını aşağı çekmişlerdir[12].

İşte İaşe Encümeni de benzer uygulamayı başlatmak üzere barakalarda mal satmak isteyen tüccarlar için bu konuda bir teklif metni hazırlatıp talip olanların Encümen'e müracaat etmelerini gazeteler vasıtasıyla ilan ettirmiştir. Ancak Encümen'in yaptığı bu davete, piyasanın tanınmış büyük sermaye sahibi tüccarlarının rağbet etmedikleri görülmektedir. Buna karşılık birkaç küçük tüccarın, barakalarda satılacak gıda maddeleri ve eşyanın hükûmet tarafından satın alınıp kendilerine teslim edilmesini talep ettikleri ve ancak bu sayede barakalarda mal satabileceklerini belirttikleri teklifleri ise Encümen tarafından reddedilmiştir. Çünkü satın alma işlemlerinin hükûmetçe yapılmasının yol açacağı suistimaller daha öncelerinden tecrübe ile sabittir.

Girişim bu şekilde sonuçlanamazken, İtilaf devletlerinin iaşe nezdindeki murahhası Miralay Woods'un Encümen'e, barakalarda ucuz fiyatla zarûrî

---

[12] *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamid*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1990, s. 192.

ihtiyaç maddeleri satma teklifi husûsunda hem Amerika Muâvenet heyetinin hem de başka yabancı şirketlerin fikirlerini alacağını belirtmesi üzerine uygulamanın boyutu değişmiştir[13]. Miralay Woods yaptığı görüşmeler neticesinde biri bir tüccar gurubuna, diğeri ise Amerika Muâvenet Heyeti'ne ait olan iki ayrı teklifle Encümen'e dönmüştür.

Woods tarafından Encümen'e getirilen yerli ve yabancı tüccarların oluşturduğu gurubun teklifi, Osmanlı millî bankalarından birinden avans alınmak suretiyle satılacak zarûrî ihtiyaç maddelerinin yurt dışından getirilerek toptan fiyatına perakende olarak hükûmet tarafından yaptırılacak ve ücretsiz olarak kendilerine tahsis olunacak barakalarda satılması ve avans veren bankaya bir komisyon ödenmesi gibi husûsları ihtiva ediyordu. Ancak bankaların sadece komisyonla yetinmeyip doğal olarak az çok bir menfaat temin etmek isteyecekleri, alım-satım işlerinde ise Dahiliye Nezâreti'nden memurların görevlendirilmesinin daha önce emsalleri görülen yolsuzluklara meydan vereceği düşünülerek Dahiliye Nezâreti ve millî bankalardan birinin aracılığıyla iş yapmak isteyen bu gurubun teklifi reddedilmiştir[14].

Amerika Muâvenet Heyeti ise hazırladığı teklif mektubunda kendilerine tahsis olunan satış yerlerinde getirecekleri, elbise, kundura, pirinç, şeker, kahve gibi eşyayı fabrika fiyatı üzerine sadece nakliye masrafı ile gümrük resmini ilave etmek suretiyle satmayı taahhüt etmektedir. Bunun karşılığı olarak fiyatlara herhangi bir ilavede bulunmayacaklarından kendilerinden sattıkları mal için ayrıca temettü vergisi talep edilmemesini şart koşmuştur. Heyetin teklif mektubu içinde satış noktalarının şehrin çeşitli yerlerinde ve hatta memleket genelinde açılması ve herkesin istisnasız bu satış yerlerinden istifadesinin teminine dair bir madde de yer almaktadır. Ayrıca heyet tarafından satış barakalarının Osmanlı hükûmetince inşâ olunması ve bu yerler için heyetten ücret istenmemesi talep edilmektedir. Hatırlanacağı üzere bu madde zaten Encümen tarafından ilk ilanda yerli tüccara da vaat edilen bir unsurdu. Bundan başka heyetin teklif mektubu, getirecekleri gıda maddeleri ve eşyaların biriktirilip saklanması için hükûmet tarafından ücretsiz depo ve ambar verilmesi, gümrük işlemlerinde her türlü kolaylığın gösterilmesi gibi bir takım maddeleri de içermektedir[15].

---

[13] İaşe Encümeni reisi tarafından Dahiliye Nezâretine hitâben yazılan 2 Eylül 1335/2 Eylül 1919 tarihli tezkire: BOA., Dahiliye Nezâreti İdâre-i Umûmi tasnifi (DH-İ.UM), nr. 20-7/2-5, lef 4.

[14] DH.İ.UM., nr. 20-7/2-5, leff 4.

[15] Amerika Muâvenet Heyetinin yaptığı teklifin tercüme metni: DH-İ.UM., nr. 20-7/2-5, leff 5.

Amerikan Satış Barakaları

Amerika Muâvenet Heyetinin öteden beri ırk ve mezhep ayırımı yapmaksızın fakirlere karşılıksız yiyecek ve eşya yardımı yapan bir hayır cemiyeti olması sebebiyle menfaat peşinde koşmayacağı, getireceği eşyayı serbest olarak bütün ahaliye satacağından piyasalarda ticarî rekabet ortamının oluşacağı ve dolayısıyle fiyatlarda düşüşün yaşanacağı gibi sebepler gerekçe gösterilmek suretiyle gerek Encümen gerekse Dahiliye Nezâreti tarafından yapılan incelemelerde heyetin teklifi prensipte kabul görmüştür[16]. Bununla birlikte baraka inşâ fikrine, Dahiliye Nezâret'i tarafından pek de sıcak bakılmadığı görülmektedir. Zira nezâret, kereste ve diğer levâzım fiyatlarıyla amele ücretlerinin son derece yüksek olmasından dolayı baraka inşâsının hem masraflı olacağını, hem de fazla zaman alacağını öne sürmüştür. Buna karşılık İstanbul'un çeşitli yerlerinde terkedilmiş halde bulunan ve kullanılmayan hamam, imarethâne vs. binaların ücretsiz tahsis edilmeleri veya uygun bir fiyatla kiralanmalarının daha yerinde olacağı ifade edilmiştir. Bu amaçla, binaların araştırılarak tespit edilmesi ve hangilerinin masrafsız, hangilerininse ne kadar bedel ile kiralanabileceğinin tespiti için İaşe Encümeni görevlendirilmiştir[17]. İaşe Encümeni ve Şehremâneti Muavinliğinin bu konuda müşterek çalışmaları neticesinde satış mahalli ve depo olarak kullanılabilecek yerleri gösteren bir cetvel hazırlanmıştır. Cetvelde aşağıda da görüleceği gibi İstanbul, Galata-Beyoğlu, Kadıköy-Üsküdar-Boğaziçi olmak üzere İstanbul üç kısım halinde incelenmiş, depo ve satış yeri olarak kullanılabilecek yerlerin dökümü yapılmıştır[18].

İstanbul Tarafı

	Semti	Mevkii	Tahsisi Uygun Görülen Yer	Sahibi	Açıklama
1	Bayezıd	Beyazıd	Beyazıd Hamamı		Bugün boş ve kullanılmayan Beyazıd hamamı
2	Ayasofya	Ayasofya Meydanı	Ayasofya Hamamı olup halen boş bulunan mahal		Üzerinde Kıraat salonu bulunmakla birlikte boş ve bu işe pek elverişli mahal
3	Sultanahmed	Ziraat Nezâreti civarında	Halen boş büyük fırın	Sultanahmed Vakfına ait	Kıraat Salonu bu işe yeterli olduğundan orası olursa buraya gerek yoktur
4	Aksaray	Laleli	Boş Han	Laleli Vakfına ait	Boş ve büyük han olup içinde birkaç fakir oturmaktadır
5	Laleli	Laleli	Çukur Çeşme Hamamı		Tamir olunmuş, masrafını karşılamadığı için metruk kalmıştır
6	Yeni Camii	Yeni Camii	Askeri Sebze komisyonu mahalli	Devlete ait	

[16] Gösterilen yer.
[17] DH-İ.UM., nr. 20-7/2-5, leff 1.
[18] DH-İ.UM., nr. 20-7/2-5, leff 6.

Galata ve Beyoğlu Tarafı

	Semti	Mevkii	Tahsisi Uygun Görülen Yer	Sahibi	Açıklama
1	Galata	Tranvay caddesinde	Perşenbe pazarı civarında	Evkafa ait	Mezad mahalli
2	Beyoğlu				
3	Kasım Paşa				
4	Beşiktaş	Beşiktaş'da	Sinan Paşa Mektebi	Sinan Paşa Vakfı	Galata'da olduğuna nazaran burası pek de lazım değil gibi

Kadıköy, Üsküdar ve Boğaziçi Tarafı

	Semti	Mevkii	Tahsisi Uygun Görülen Yer	Sahibi	Açıklama
1	Kadıköy	Kadıköy Rıhtımı	Şehremânetine ait barakalar	Şehremâneti	İçinde belediyeye ait birkaç hayvan bulunduğu.
2	Kadıköy	İskele caddesinde	Mecidiye Camii içinde bulunan mektebin tahtani kısmı	Vakıf	Fevkindeki odalarda asker alma şubesi olup tahtındaki mahal boştur.
3	Kadıköy	Kadıköy'de	Frenk Kilisesi yanında dört katlı bonmarşe tertibinde kargir bina	Ba-konturato müsteciri	2500 liraya senelik icarı iki sene olmak üzere vermeğe taliptir.
4	Üsküdar	Üsküdar	İskele başında		Yem anbarı ittisalinde olup önceleri fabrika olarak kullanılmış, halen içinde makine edevâtının mevcut bulunduğu.
5	Beykoz				
6	Beylerbeyi	İskele karşısında	Boş karakol mahalli	devlete ait	Önceleri Jandarma karakolu olup halen boştur.

Bu gelişmeler dönemin basınına da yansımıştır. Nitekim Amerika Muâvenet Heyeti'nin İstanbul'un çeşitli yerlerinde açılacak barakalarda ucuz erzak ve eşya satmak için hükûmete teklifte bulunduğu basın aracılığı ile halka duyurulduğu gibi[19], eşya satışına mahsus barakaların inşâsının Amerika heyetine ait olmadığı, heyetin sadece barakalarda makul bir fiyatla mal satmayı taahhüt ettiği de haber verilmektedir[20]. Getirilecek eşya ve diğer zarûrî ihtiyaç maddelerinin gümrükten kolaylıkla geçirilebilmesi ve satış yerlerinin tesisi için

19 *Vakit*, nr. 691, 9 Muharrem 1338/5 Teşrinevvel 1919.
20 *İkdam*, nr. 8141, s. 4, 15 Muharrem 1338/ 11 Teşrinevvel 1919.

İaşe Encümeni'nin her türlü kolaylıkta bulunacağı da gazetelere yansıyan haberler arasındadır[21].

Bu çalışmalardan sonra yukarıda yer alan cetveller, Amerika Muâvenet Heyeti'nin teklifi ve Encümen'le Dahiliye Nezâreti'nin bu konudaki görüşleri Meclis-i Vükelâ'ya sunulmuştur. Meclis-i Vükelâ'da yapılan görüşme neticesinde Amerikan Muâvenet Heyeti'nin İstanbul halkına getirecekleri eşya ve yiyecek maddelerini fabrika fiyatı üzerine gümrük resmi ile nakliye masraflarından başka herhangi bir kâr koymaksızın satmaları, buna karşılık olarak gümrük muâmelelerinin kolaylaştırılması ve temettü vergisinden muaf tutulmaları maddeleri mecliste kabul görmüştür[22]. Satış barakaları husûsunda ise bunların inşâsının çok masraf ve zamana muhtaç olduğundan bundan vazgeçilerek araştırma sonucu tespit edilen yerler ve daha sonra ilave edilebilecek binalar içinde özellikle kapalı konumlarda olan hamamlarla, kârgir bazı binaların depo yapılması ve kalanların satış yeri olarak kullanılması mecliste onaylanmıştır. Ancak bu durumun yürürlüğe konması Muâvenet Heyetinin tercihine bırakılmıştır. Fiyatların günden güne artması ve kış mevsiminin yaklaşması sebebiyle çalışmaların bir an evvel tamamlanarak barakaların faaliyete geçirilmesi Meclis-i Vükelâ'da özellikle belirtilmiştir[23]

Amerika Muâvenet Heyeti'ne tekliflerinin kabul edildiği Encümen aracılığıyla bildirilmiş ve barakaların inşâ ve işletilmesi sırasında Osmanlı hükûmetinin yardımda bulunacağı husûslar maddeler halinde sıralanmıştır. Şöyle ki:

1. Barakaların inşâsı için gerekli olan yerleri hükûmet ücretsiz olarak verecekti. Baraka inşâ edilebilecek yerler şu şekilde belirlenmişti:

a) Yeni Camii çevresi

b) Sultan Ahmet veya Ayasofya meydanı

---

21 *İkdam*, nr. 8143, s. 4, 17 Muharrem 1338/13 Teşrinevvel 1919.

22 BOA., Meclis-i Vükelâ Mazbataları, MV., nr., 217/53, 20 Muharrem 1338/ 16 Teşrinevvel 1335 (16 Ekim 1919). Mehmet Temel, "Mütareke Döneminde İstanbul'un İaşe Sorunu" adlı makalesinde Amerikan barakaları hakkında 3-4 cümleden ibaret kısa bir bilgi verirken, yukarıda zikri geçen vesikayı kullanmasına rağmen, Muavenet heyetinin malları üzerine nakliye masrafları ve temettü vergisi konulduktan sonra, kârsız satacağı şeklinde bir sonuca varmıştır. Oysa cemiyet bu meclis-i vükela mazbatasıyla temettü vergisinden muaf tutulmuş olup, vesikada bu açıkca ifade edilmektedir.. Krş. Mehmet Temel, a.g.m., *Toplumsal Tarih*, cilt 9, sayı 52, İstanbul 1998, s. 43. Aynı makalede Fransız satış barakalarından ise hiç bahs edilmemektedir.

23 MV., nr., 217/53, 20 Muharrem 1338/ 16 Teşrinevvel 1335 (16 Ekim 1919).

c) Şehremini

d) Fatih

e) Beyoğlu Şişhane Karakolu

f) Üsküdar

g) Beylerbeyi

h) Beykoz

i) Kadıköy Rıhtımı

2. Amerika Muâvenet Heyeti tarafından memleket dışından getirilecek zarûrî ihtiyaç maddelerinin saklanması için gerekli depo ve ambarlar temin edilip, ücretsiz olarak tahsis edilecekti. Cemiyetin kullanımı için tespit edilen depo ve ambarlar şöyleydi:

a) Yeni Camii'de Nizamiye Sebze Komisyonu tarafından kullanılmış olan evkafa ait depo.

b) Bahçekapı'da Şekerci Hacı Bekir'in sokağında daha önceden İaşe'ce kullanılan ve evkafa ait bulunan depo.

c) Üsküdar'da iskele başında Yem ambarının bitişiğinde olup, önceden fabrika olarak kullanılmış, bugün halen içinde makine edevatı bulunan depo.

d) Kadıköy'de iskele caddesinde Mecidiye Cami-i Şerifi dahilinde bulunan vakfa ait mektebin tahtani kısmındaki depo.

3. Yeniden baraka inşâsı için hükûmet hesabına masraf yapılması arzu edilmediği takdirde, barakalar yerine satış yeri olarak tespit edilen binalar yine cemiyet tarafından ücretsiz olarak kullanılabilecekti. Bu satış yerlerinin kullanılabilir hale getirilmesi için gereken tamir işlemleri de hükûmet tarafından karşılanacaktı. Satış yeri olarak kullanılabilecek yerler şöyle belirlenmişti:

a) Sultan Ahmet'te Memurin Lokantası veya Ayasofya meydanında hamam.

b) Şehremini'nde önceleri İaşe matbahı olup halen kullanılmayan karakol binası.

c) Üsküdar'da iskele başında belediye dâiresine hal olarak kullanımı düşünülen yerdeki tamamlanmamış baraka.

d) Beylerbeyi'nde kargir boş karakol.

e) Beykoz'da yangın geçirmiş hükûmet konağı binası.

4. Gümrük muâmelelerinde her türlü kolaylık gösterilecekti. Şöyle ki:

a) Gümrüğe ulaşacak eşyanın dubalar üzerinde fazla müddet kalmamasının sağlanması için gümrük işlemlerinin mümkün olduğu kadar hızlandırılmasına çalışılacaktı. Bu esnada karaya çıkartılan adı geçen eşyaların muhafazası için Osmanlı hükûmeti yardımda bulunacaktı.

b) Barakalarda satılacak eşya ve gıda maddelerinin geciktirilmeksizin şehre ulaştırılması için gereken her türlü kolaylık gösterilecekti[24].

Zarûrî ihtiyaç maddeleri kapsamına giren eşya ve maddeler de Osmanlı hükûmeti tarafından belirlenmişti. Buna göre zarûrî ihtiyaç maddeleri,

1. Gaz, mum, her çeşit yağ, şeker, kahve, pirinç, süt hülâsası, makarna, reçel, peynir, galeta, bisküvi, her çeşit et, sebze ve balık konserveleri.
2. Potin, çorap, mendil, çarşaf takımları, fanila, patiska, basma, amerikan bezi, çuha, elbiselik kumaş ve hazır elbise, muşamba, lastik, galon vesâire.

Bu barakalarda yukarıda adları belirtilen maddelerden başka yerli mahsüllerden sebze, zeytin yağı, yağ, balık vesâireyi de cemiyet arzu ettikleri taktirde satabileceklerdi[25].

Satış yerlerinin yeniden inşâ edilmesinden ziyâde mevcut yerlerin değerlendirilmesi husûsunun Amerika Muâvenet Heyeti tarafından da uygun görüldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim satış yeri olarak kullanılabilecek yerler Amerikalılar ve İaşe Müdürü ile birlikte teftiş edilmiştir. 17 Ekim 1919 günü Fatih, Beyazıt ve Yenicami avlusu dolaşılmış ve özellikle Çapa'da Gureba Hastahanesi'nde yer alan bir pavyon satış mahalli olarak uygun görülmüştür. Burası hemen tahliye olunup satış yapmaya uygun hale getirilerek Amerikalılara teslim edilmiştir ve Amerikalılar buraya eşya doldurmaya başlamışlardır[26]. İaşe Encümeni başkanının gazetelere verdiği demeçte bu maddelerin halkın hepsine satılmasının ve bu sayede piyasanın etkilenmesinin hedeflendiği belirtilmekle birlikte, malın az olmasından dolayı ilk etapta Amerikalıların sadece fakir halka mal satacakları ifade ediliyordu. Bununla birlikte, Amerikalıların çok miktarda mallarının yolda olduğu da halka müjdeleniyordu[27]. Amerika hükûmeti

---

[24] DH-İ.UM., nr. 20-7/2-5, leff 3.
[25] Aynı yer.
[26] *İkdam*, nr. 8144., 18 Muharrem 1338/14 Teşrinevvel 1919, s. 3.
[27] *İkdam*, nr. 8158, 3 Safer 1338/28 Teşrinevvel 1335.

murahhasının gazeteye verdiği bir beyanâtda ise, biri İstanbul'da diğeri Galata'da olmak üzere iki satış yeri açmak istedikleri ve satış yerlerinde her müşteriye sınırlı miktarda eşya satılacağından, böylece satılan maddelerin karaborsacılar tarafından zaptedilmesi önlenerek, bu satışların son zamanlarda olağanüstü bir hal alan pahalılığa bir çare olabileceği ifade ediliyordu[28] .

Amerikalıların Çapa'da Gureba Hastanesi'ndeki satış barakaları 21 Kasım 1919 sabahı satış faaliyetine başlamıştır. İstanbul'un uzak-yakın mahallerinde oturan halk ihtiyaçlarını ucuza karşılamak için ve biraz da merakla Gureba Hastahane'sinin pavyonlarını doldurmuştur. Ertesi gün gazetelerin bir kısmında haber baş sayfadan yoğun kalabalığı gösteren resimle birlikte verilmektedir. Satılan malların fiyatları da gazetelere yansımıştır. Meselâ Amerika kunduralarının çifti 300 ila 600 kuruş arasında satışa sunulduğu gibi, kumaşın metresi 200 ila 265 kuruş arasındadır. Amerika patiskalarının fiyatı piyasaya nazaran % 50, pirinç fiyatı ise % 40 oranında daha ucuzdur[29]. 12 Aralık 1919'da dönemin sadrazamı Ali Rıza Paşa Çapa'daki bu satış mahalline giderek teftişte bulunmuş ve Amerika Muâvenet heyeti reisi Binbaşı Arnold'a gösterdikleri bu insaniyet ve yardımdan dolayı teşekkür etmiştir[30]. Çapa'daki satış barakalarına halkın yoğun talebi olmuş, ucuz gıda maddesi ve muhtelif eşya satın almak isteyen İstanbul halkı her gün barakaların etrafında kalabalık kuyruklar oluşturmuşlardır[31].

Kısa bir süre sonra barakalardan bir takım açıkgözlerin fazla mal alıp dışarıda satmaları tarzında meydana gelen bazı sûistimâllerin önlenmesi için, sadece yangınzede aileler ile fakirlere vesika karşılığı eşya satılması kararlaştırılmıştır. Halka bu vesikalar, yangınzede veya fakir olduğuna dair bağlı oldukları muhtarlardan alacakları ilmühaber, mahalli polis merkezi ile yangınzede komisyonu tarafından tasdik olunduktan sonra Hilal-i Ahmer şubesi tarafından verilmiştir.

Barakaların etrafını her gün büyük bir halk kalabalığının sarmasından dolayı izdihamı önlemek için eşya satın alacak halkı oturdukları bölgelere göre belirli günlere taksim etmek şeklinde bir düzenleme yapıldığı da tespit edilebilmektedir. Buna göre;

---

28 *İkdam*, nr. 8174, 19 Safer 1338/13 Teşrinsani 1335, s. 4.
29 *İkdam*., nr. 8182, 28 Safer 1338/22 Teşrinsani 1335, s.1.
30 *İkdam*., nr. 8202, 19 RA 1338/12 Kanunevvel 1335.
31 *İkdam*, nr. 8299, 2 Recep 1338/ 23 Mart 1920, s. 3.

Pazartesi: Küçük Ali Paşa ve civarı,

Salı: Fatih ve civarı,

Çarşamba: Aksaray ve civarı,

Perşembe: Eyüp Sultan ve civarı,

Cuma: Topkapı ve civarı

Cumartesi: Bütün gayr-ı müslim halk, mal satın alabileceklerdi[32].

Satış barakasındaki bazı maddelerin satış günündeki fiyatları da basından takip edilmektedir[33].

Malın Cinsi	*Miktarı (kıyye)*	*Bedeli (kuruş)*
Ekmek	1	10
Kömür	1	6
Şeker	1	50
Fasulye (birinci kalite)	1	20
Barbunya	1	15
Mısır unu	3	20

Aslında Çapa'daki bu satış barakası faaliyetini sürdürürken piyasada zarûrî ihtiyaç mallarının bir kısmının fiyatlarındaki artışın da devam ettiğini tespit edebiliyoruz. Nitekim bir yandan basında Amerika Muâvenet Heyetinin açtığı baraklarda ucuz fiyatla şeker ve benzeri erzak satıldığı yazılırken diğer yandan şekerin yeni bir zam gördüğü haberi verilmekte, harpten dolayı zayıf kalan çoluk çocuğun artık beslenmesi gerekirken karaborsacıların şeker ve erzak fiyatlarını sürekli pahalandırmalarının acıklı bir durum olduğuna dikkat çekilmektedir[34].

Amerika Muâvenet heyetinin biri İstanbul'da diğeri Galata'da olmak üzere iki satış barakası açmak istediği yukarıda Amerikan murahhasının demecinde belirtilmişti. Hakikaten Galata tarafında da satış yeri açmak için bir müddet sonra araştırmalar başlatılmıştır. Bir önceki baraka seçiminde olduğu

---

32 *İkdam*, nr. 8303, 6 Recep 1338/27 Mart 1920, s. 2.
33 Aynı yer.
34 *İkdam.*, nr. 8184, 1 RA 1338/24 Teşrinsani 1335, s. 3.

gibi, baraka inşâ etmenin hem zamana ihtiyacı olmasından hem de devlet bütçesinin buna müsâit olmamasından dolayı yapılan incelemeler neticesinde Beyoğlu'nda Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin[35] üçüncü katı Encümen tarafından bu iş için tercih edilmiş ve Amerikalılar tarafından da uygun bulunmuştur[36].

Bu gelişmeler üzerine 14 Aralık 1919'da Encümen'le Amerika Muâvenet Heyeti arasında Beyoğlu'ndaki satış yerinin faaliyete geçmesi için konturat imzalanmıştır[37]. Beyoğlu'ndaki Kadınları Çalıştırma Cemiyetinin 3. katı Amerikalılar için yine aynı tarihte İaşe Encümeni tarafından kiralanmıştır. Satış yerinde çalıştırılacak memureler ise Kadınları Çalıştırma Cemiyeti tarafından sağlanmıştır[38]. Çapadaki baraka yangınzede ve fakir İstanbul halkına hizmet vermekteydi.Yeni açılacak bu yerin özelliği ise bütün devlet dâirelerinde çalışan ve 2000 kuruşa kadar maaş alan memurlara bir defaya mahsus ucuz fiyatla erzak ve eşya alımında hizmet verecek olmasıydı[39]. Bu husûsda bütün devlet dâirelerinden 2000 kuruşa kadar maaşı olan memurların isimlerinin yer alacağı bir defter düzenleyip 1 Ocak 1920 tarihine kadar Encümene göndermeleri istenmiştir[40]. Nitekim belirtilen tarihte Dahiliye Nezâreti başta olmak üzere diğer dâirelerce tanzim edilen defterlerin İaşe Encümeni'ne gönderildiği tespit edilebilmektedir[41]. Bu defterlerde kayd edilen isimlere göre memurlara İaşe Encümeni tarafından birer **vesika-i mahsûsa** verilecek ve bir defaya mahsus bizzat kendileri tarafından bu vesikayı göstermek suretiyle alış-verişlerini yapabileceklerdi.

---

35 I. Dünya Savaşı süresince erkek nüfusun cepheye sevki nedeniyle kentlerde ve kırsal alanlarda Osmanlı kadını çalışma yaşamına çekilmiş, özellikle savaş yıllarında Enver Paşa'nın girişimiyle kadınları işe yerleştirmede önemli katkıları bulunan Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi kurulmuştur. Zafer Toprak, *Türkiye'de "Millî İktisat" 1908-1918*, Ankara 1982, s. 314. Yayınlanan nizamnâmesinin ikinci maddesinde cemiyetin kuruluş amacı ".....kadınlara iş bulup kendilerini namuskârâne temin-i ma'işete çalıştırarak himâye etmektir" şeklinde açıklanmıştır. *A.g.e.*, s. 316, 4n.

36 *İkdam,* nr. 8181, 27 Safer 1338/21 Teşrinsani 1919, s. 3. Satış yeri aranırken Encümen Kılıçali Camiini de bu iş için tahsis etmek istemiş Amerikalılar burayı beğenmemişlerdir. Verdikleri cevapta ellerindeki mevcut malın az olmasından dolayı İstanbul ve Beyoğlu olmak üzere iki yerde satış barakası işletmek istediklerini, bekledikleri külliyetli mal geldiği vakit yedi yerde satış mahalli açmayı düşündüklerini belirtmişlerdir. *Aynı yer.*

37 *Alemdar*, nr. 363-2664, 22 Rebiülevvel 1338/15 Kanunevvel 1335, s. 2.

38 *İkdam,* nr. 8205, 22 RA 1338/15 Kanunevvel 1919, s. 2.

39 *Peyam-ı Sabah,* nr. (Peyam nr. 393-151/Sabah nr. 10823), 10 Rebiülahır 1338/2 Kanunsani 1336-1920, s. 3.

40 *Alemdar*, nr. 378-2678, 6 Rebiülahır 1338/29 Kanunevvel 1335, s. 4 ; *Peyam-ı Sabah,* nr. (Peyam nr. 393-151/Sabah nr. 10823), 10 Rebiülahır 1338/2 Kanunsani 1336-1920, s. 3.

41 *Alemdar*, nr. 384-2684, 12 Rebiülahır 1338/4 Kanunsani 1336/1920, s. 3.

Bir yandan vesikalar hazırlanırken diğer yandan bina dahilinde kullanım için gereken raf ve dolapların inşâatına başlanmıştır. Satılacak olan eşyanın fiyatları ise Çapa'daki barakalarda olduğu gibi İaşe'nin bilgi ve onayı olmadan değiştirilemeyecektir. Satılacak gıda maddeleri ve eşyaların fiyatları ise şu şekilde belirlenmiştir [42]:

Malın Cinsi	Fiyatı (kuruş)
Fasulye	25
Un	30
Pirinç	25
Şeker	40
Şekerli süt hülasası (kutusu)	20
Şekersiz süt hülasası (kutusu)	15
Mum (6 tanesi)	20
Ekmek (kıyyesi)	10
Patiska	25
Amerikan	20
Askeri kumaş	170
İzmir kumaşı	180-325
Faniladan çocuk elbisesi	45
Erkek çocuk elbisesi	330
Kız çocuk elbisesi (faniladan)	90
Erkek çocuk mintanı	75-90
Kız çocuk elbisesi (siyah satenden)	1000
Kız çocuk etekliği (faniladan)	50
Çocuk Potini	250-270-300
Kadın Potini	375-425-500
Erkek potini	350-400-450-600

Amerikalıların Beyoğlu'ndaki bu satış yeri resmen 4 Ocak 1920 sabah saat 9.00'da hizmete açılmıştır[43]. Ancak kısa bir süre sonra Amerika Muâvenet Heyeti ile İaşe Encümeni arasında anlaşmazlığın meydana geldiği görülmektedir. Zira gazetelere yansıyan haberler, anlaşma gereği heyetin memurlara beşer okka erzak satması gerekirken sadece birer okka ekmek verilerek ellerinden vesikalarının alındığı şeklindedir. Bunun üzerine heyetle

---

42 *İkdam*, nr. 8205, 22 RA 1338/15 Kanunevvel 1919, s. 2; *Alemdar*, nr. 363-2664, 22 Rebiülevvel 1338/15 Kanunevvel 1335, s. 2; *Peyam-ı Sabah*, nr. (Peyam nr. 393-151/Sabah nr. 10823), 10 Rebiülahır 1338/2 Kanunsani 1336-1920, s. 3.

43 *İkdam*, nr. 8224, 12 R 1338/4 Kanunsani 1919, s. 3; *Peyam-ı Sabah*, nr. (Peyam nr. 393-151/Sabah nr. 10823), 10 Rebiülahır 1338/2 Kanunsani 1336-1920, s. 3.

İaşe Komisyonu reisi Salih Bey arasında görüşmeler başlatılmıştır[44]. Yapılan görüşmeler sonunda kararlaştırılan önceki şartlara uygun olarak memurlara dağıtımın devam edilmesine, ancak evrak-ı nakdiyenin kıymetinin düşmesinden dolayı bazı maddelerin fiyatlarının değiştirilmesine karar verilmiştir. Buna göre şeker 50, patiska 35, pirinç 35 ve ispermeçetin miktarı ise 70 kuruşa çıkarılmıştır[45].

Amerikan tanzim satışlarının faaliyetleri beklenenin aksine kısa süreli olduğu anlaşılmaktadır. Zira 15 Şubat 1919 tarihli bir gazete haberinden alınan bilgiye göre Amerika Muâvenet Heyeti'nin satış barakalarındaki satışlarının geçici olarak durdurulacağı bildirilmektedir. Buna sebep olarak mevcut mal ve zahirenin tükenmek üzere olması gösterilmiş ve yeni zahire ve eşya geldiğinde satışlara yeniden başlanacağı bildirilmiştir[46]. Ancak bu tarihten sonra ne arşiv vesikalarında ne de basında Amerikan tanzim satışlarının faaliyetine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Fransız Satış Barakaları

Rekabet piyasasını oluşturmak üzere açılan Amerikan barakaları satışlarını sürdürürken, Şehreminliği'ne İstanbul'un çeşitli yerlerinde ucuz eşya satmak için bir Fransız heyeti müracaat etmiştir. Fransız Ticaret Nezâretine bağlı Fransız Ticaret Odasının bu müracaâtını incelemek üzere Şehremâneti'nde, Şehremini Cemil Paşa'nın başkanlığında bir komisyon teşkil edilmiştir. Fransız heyeti teklifinde İstanbul halkına piyasadan % 25 eksiğine gıda maddeleri ve her türlü eşya satmayı vaad ediyordu[47]. Şirkete bu konuda Fransız hükûmeti de gerekli yardımda bulunacaktı. Fransa'dan getirilecek olan eşya gümrük vergilerine ve hatta kantariyeye de tabi olacak ve bu mallar alış fiyatıyla nakliye masraflarına % 7 kâr ilave edilerek halka satılacaktı. Fransız şirketi Fransa'dan eşyayı satın alacağı yerlerin belediyesinden alış fiyatlarını gösteren bir şahâdetnâme ibrâz etmeyi de taahhüd ediyordu[48].

Kısa bir süre sonra Fransız heyeti ile Şehremâneti arasında anlaşma imzalanmıştır. Buna göre şehrin çeşitli noktalarında kurulacak olan barakalar bir

---

[44] *İkdam*, nr. 8233, 21 R 1338, s. 4.
[45] *İkdam*, nr. 8240, 28 R 1338/20 Kanunsani 1336-1920, s. 3; *Alemdar*, nr. 399-2699, 28 R 1338/20 Kanunsani 1336, s. 3.
[46] *Tasvir-i Efkar*, nr. 2988, 24 Cemaziyelevvel 1338/15 Şubat 1336, s. 2.
[47] *Alemdar*, nr. 404-2704, 3 CA 1338/25 Kanunsani 1336, s. 2.
[48] *İkdam*, nr. 8239, 27 R 1338/19 Kanunsani 1336-1920.

sene müddetle açık kalacaktı. Eğer Şehremâneti bu barakaların faaliyetlerinin devamına gerek görürse iki ay evvelinden şirkete haber verecekti. Barakalarda satılacak mallar taze sebze, meyve, şeker, kahve, çay, tereyağ, peynir, yemek yağı, sabun, kömür, odun, kimyevi maddeler, çamaşır, ayakkabı, pamuklulardan oluşmaktaydı. Dışarıdan getirilecek bu eşyaya teklifteki gibi, alındığı fiyata nakliye ve gümrük masrafı dahil edildikten sonra % 7 kâr eklenecekti. Fransız şirketi eşyayı satın aldığı yerin belediyesinden satış fiyatını gösteren bir şahâdetnâme ibrâz edecekti. Belediye görevlileri ve itilaf devletleri zabıtaları sürekli olarak barakaları teftiş edeceklerdi. Yapılan anlaşma uyarınca Fransız heyeti altmış gün içinde İstanbul, Beyoğlu ve Kadıköy'de en azından üç baraka açmağa mecbur tutulmuştu. Bunu izleyen kırk gün zarfında ise üç baraka daha açılacak ve barakaların toplamı zamanla dokuza tamamlanacaktı[49]. Fransız heyeti satılacak eşya ve gıda maddelerinin kaliteli olmasıyla birlikte müşterilere güzel muâmele etmeyi de taahhüd etmişti[50]. Şirket, Şehremâneti'nin teklifi üzerine mukaveleye konan, kararlaştırılan fiat üzerinden kısa bir süre sonra %2 indirim yapma maddesini de kabûl etmişti.[51].

Mukavelenin imzalanmasından sonra hazırlıklara başlanılmış ve ilk baraka Binbirdirek'te Sultan Mahmud türbesi civarında Şehremâneti karşısında gösterilen yerde inşâ edilmeye başlanmıştır[52]. Amerikan satış barakalarından farklı olarak açılacak barakaların inşâ masrafları Fransızlara aitti. Nitekim şirketin Binbirdirek'te kurulan bu ilk barakasının malzemeleri Selanik'ten getirilmişti[53].

Mukavele gereği 22 Mart 1920'de açılan bu ilk barakada, Avrupa'dan beklenilmekte olan eşya ve gıda maddelerinin henüz gelmemesinden dolayı piyasadan toplatılan her çeşit gıda maddesi, halka piyasa fiyatının % 25 ila % 40'ı altında satılmıştır[54]. Barakanın müdürü müslüman bir Osmanlı vatandaşı olup[55] satıcıların da özellikle müslüman hanımlardan seçilmesine dikkat edilmiştir[56]. Dönemin basınında, satış barakasının umuma açıldığı, sabah erkenden büyük çoğunluğun kadınların meydana getirdiği binlerce halkın satış

---

49 *İkdam*, nr. 8259, 17 CA 1338/8 Şubat 1336-1919, s. 2.
50 *Tasvir-i Efkar*, nr. 3016, 28 C 1338/19 Mart 1336, s. 2.
51 *İkdam*, nr. 8289, 20 C 1338/11 Mart 1336-1920.
52 *Tasvir-i Efkar*, nr. 3015, 27 C 1338/18 Mart 1336, s. 3.
53 *İkdam*, nr. 8275, 4 C 1338/24 Şubat 1336, s. 3
54 *İkdam*, nr. 8296, 29 C 1338/ 20 Mart 1920, s. 2.
55 *Tasvir-i Efkar*, nr. 3016, 28 C 1338/19 Mart 1336, s. 2.
56 *İkdam*, nr. 8296, 29 C 1338/ 20 Mart 1920, s. 2.

barakalarından ihtiyaçlarını temin ettikleri ve Marsilya'dan baraka için gıda maddesi ve eşya yüklü bir geminin hareket ettiği de bildirilmektedir[57].

İlk baraka faaliyetlerini sürdürürken Fransız Şirketi tarafından Kadıköy'de ikinci satış barakasının tesisi için Kadıköy Belediye dâiresine müracaatta bulunulmuştur. Kadıköy Belediyesi barakanın inşâsı için belediye dâiresi yanında 30 metre uzunluğunda ve 8 metre genişliğinde bir yer tahsis etmiştir[58]. Böylece Fransızların ikinci barakası Kadıköy'de 1 Nisan 1920'de hizmete açılmıştır. Mukavelede iki ay içinde yapılması şart koşulan üç barakanın sonuncusunun inşasına ise Beyoğlu'nda, Beyoğlu Belediye dâiresi yanında inşâatına başlanmıştır[59].

Barakalarda bir müdürün dışında sekiz satış memuru, bir kasadar ve bir de bilet memuru olmak üzere toplam on memur görev yapmıştır. Memurlara aylık altmış lira, kasadara ise yetmiş lira maaş tahsis olunmuştur. Çalıştırılacak memurların tespit edilmesi işleri için Şehremâneti Beyoğlu eski müfettişi Sadık Bey tayin edilmiştir. İstanbul barakalarında memur olarak sadece hanımlar çalışırken Kadıköy'de memurların yarısı hanım yarısı erkeklerden oluşturulmuş, Beyoğlunda ise sadece erkek memurlar görev yapmıştır[60]. Bu üç barakanın dışında Beşiktaş ve Üsküdar'da kurulacak barakaların inşâatı için de çalışmalar başlatılmıştır. Marsilya'dan şirket adına gönderilen eşya ve gıda maddeleri yüklü vapurun Beyrut'tan İstanbul'a doğru hareket etmekte olduğu, geminin İstanbul'a ulaşmasından sonra Fatih ve Aksaray'da da birer satış barakası kurulacağı o tarihlerde basına yansıyan haberler arasındadır[61].

Aynı Fransız gurubu İstanbul'da et fiyatlarının olağanüstü yükselmesini sebep göstererek, bir kargir baraka inşâ ettirmek suretiyle burada et satışı yapmayı da Şehremâneti'yle birlikte kararlaştırmıştı. Bu barakada ucuz fiyatla kemiksiz et satışı yapılacaktı[62].

Fransız şirketi tarafından İstanbul'un çeşitli yerlerinde açılmakta olan bu satış barakalarının denetlenmesi işi, yukarıda mukavele maddeleri içinde de yer aldığı üzere Şehremâneti'ne aitti. Satış barakalarının kontrolünü sağlamak üzere

---

57 *İkdam*, nr. 8299, 2 Recep 1338/23 Mart 1920, s. 2.
58 *İkdam*, nr. 8288, 19 C 1338/10 Mart 1336-1920, s. 3.
59 *İkdam*, nr. 8304, 7 Recep 1338/28 Mart 1920.
60 *Tasvir-i Efkar*, nr. 3017, 29 C 1338/20 Mart 1336, s. 2.
61 *İkdam*, nr. 8304, 7 Recep 1338/28 Mart 1920.
62 *Tasvir-i Efkar*, nr. 3017, 29 C 1338/20 Mart 1336, s. 2.

kurulan Murakebe Müdürlüğü'ne eski Murakebe-i İktisâdiye Şubesi Müdürü Mesud Bey tayin edilmiştir[63].

Fransız satış barakaları satışlarını devam ettirirken bir süre sonra yapılan kontroller sırasında, yiyecek ve erzakın barakaların kurulma maksadına uygun olmayan derecede fazla fiyatla satılmaya başlandığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine İstanbul Şehremâneti tarafından bir yandan İstanbul ahalisine ucuz eşya ve erzak satılmadığı takdirde anlaşmanın derhal feshedileceği bildirilip satışlar durdurulurken, diğer yandan Fransız şirketine Osmanlı tüccarının katılımını sağlayacak bir iştirak projesi hazırlamak üzere Şehremâneti'nde bir komisyon teşkil etmiştir[64]. Bir süre sonra basında geçen bir haberde Şehremâneti'nin Fransız şirketi ve yeni ortaklarıyla yeni bir mukavele akt etmek üzere olduğu ve dolayısiyle satışları durdurulan Üsküdar, Kadıköy, Beyoğlu ve İstanbul'daki barakaların yeniden faaliyete geçirileceği belirtilmektedir[65].

Komisyonun çalışmaları sonucunda hazırlanan rapor incelenerek yeni bir mukavele müsveddesi hazırlanmıştır. Buna göre satış barakaları şirketi Avrupa'dan getireceği malları % 7, yerli malları ise % 5 kâr bırakacak şekilde satacaktı. Şehremâneti hastahanelerine ise aslî değeri üzerinden mal verecekti. Bu şartlar yerine getirildiği takdirde barakaların miktarının dokuza çıkarılması uygun görülmüştü[66]. Görüldüğü üzere, şirket yerli mâmülleri de satabilecekti. Ancak şirket delegeleri bu mukavele maddelerinden memnun olmayıp Şehremâneti İaşe dâiresinde katıldıkları toplantıda maddelerde düzeltme yapılmasını istemişlerdir. Talepleri Avrupa mâmülü erzakın % 10, yerli mâmüllerin ise % 7 kâr temin edecek şekilde fiyatlandırılmaları ve Şehremâneti hastahanelerine mîri fiyat üzerinden erzak vermek şartıyla baraka sayısının dokuza çıkarılması şeklinde idi[67]. Ancak iki taraf arasında mütabakat sağlanamamış ve tanzim edilen ikinci mukavele yürürlüğe konulmayarak görüşmelere ara verilmiştir.

Yaklaşık iki ay sonra, kesilen görüşmelerin tekrar başladığı ve projenin yeniden incelendiği haberinin basında yer aldığı görülmektedir[68]. Nitekim bir

---

63 *Peyam-ı Sabah*, nr. (Peyam nr. 500, Sabah nr. 10930), 27 Recep 1338/18 Nisan 1336, s. 2.
64 *İkdam*, nr. 8443, 19 Zilhicce 1338/3 Eylül 1336, s. 2.
65 *İkdam*, nr. 8450, 25 Zilhicce 1338/10 Eylül 1920.
66 Peyam-ı Sabah, nr. (Peyam nr. 680, Sabah nr. 11110), 14 Safer 1339/27 Teşrinevvel 1336-1920, s. 2.
67 *Peyam-ı Sabah*, nr. (Peyam nr. 691, Sabah nr. 11121), 25 Safer 1339/7 Teşrinsani 1336-1920, s. 3.
68 *Peyam-ı Sabah*, nr. (Peyam nr. 749, Sabah nr. 11179), 24 R 1339/ 4 Kanunusani 1337, s. 2.

süre sonra Fransız şirketi ve Şehremâneti Barakalar Komiseri Mesud Bey İaşe müttefik devletler temsilcisi nezdinde toplanarak yeni bir mukavelenâme tanzim etmişlerdir. Ancak bunda, Osmanlı tüccarlarıyla iştirak söz konusu değildir. Bu mukavelenâmede, ilk yapılan mukavelenin süresinin dolmak üzere olması sebebiyle üç sene daha uzatılmış ve şirketin sermayesine 100.000 lira daha ilave edilerek 13 barakanın daha açılmasına karar verilmiştir. İlk mukavelenâmede olduğu gibi şirket, satılan mal ve eşyayı dışarıdan getirecektir. Uzatılan sürenin sonunda şirketin barakaların inşâsına sarf ettiği tutar tamamen çıkartılarak barakalar Şehremânetine bedelsiz devr olunacaktır. Aynı zamanda eski mukavelenâmede de yer aldığı üzere barakalarda çalıştırılacak memur ve müstahdemler Osmanlı tâbiiyetinden olacaktı. Özellikle müslüman erkek ve kadın memurlardan memnun olan şirket özellikle resmî memuriyetlerde görev almamış olanları veya mahrum olanları tercih edip çalıştıracaktı[69].

Bu anlaşmadan sonra halka zarûrî ihtiyaç maddeleri satışlarına başlayan barakalardan, Şehremâneti bir ara belediye zabıtalarına bedelini ödemek suretiyle erzak verilmesi şeklinde faydalanmak istemişse de, bu girişiminde başarılı olamamıştır[70]. Fransız satış barakaları hakkında gazetelerden takip edilebilen bu son malûmattır. Barakaların âkıbetine dair ise şimdilik ne arşiv vesikalarından ne de basından herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Sonuç

Şüphesiz I. Dünya Savaşı sonrası pek çok ülkeyi etkisi altına alan pahalılıktan Osmanlı Devleti'nin olumsuz yönde etkilenmemesi mümkün değildir. Bu dönemde bir yandan spekülasyonlar ve karaborsacılık en yüksek noktasına ulaşırken, diğer yandan Osmanlı parası sürekli değer kaybetmiştir. Savaş dönemi vurgunculuğunun ise artık alışkanlık haline geldiği gözlenmektedir. Paranın değerinin düşmesiyle birlikte alım güçleri azalan halkın fiyatların yükselmesiyle günden güne artan perişanlığı ise yadsınamaz bir gerçektir. İstanbul hükûmetinin pahalılığı azaltmak için başvurduğu çarelerden biri, rekabet piyasası ortamını oluşturmaktır. Burada amaç, şehrin muhtelif yerlerine kurulacak barakalarda ithal edilecek zarûri ihtiyaç maddelerinin düşük fiyatla satılması ve bu sayede rekabet ortamının yaratılarak piyasa fiyatlarının aşağı çekilmesinin sağlanıp halkın alım gücünün arttırılmasıdır.

---

69 *Peyam-ı Sabah*, nr. (Peyam nr. 778, Sabah nr. 11208), 23 C 1339/ 2 Şubat 1337, s. 3.
70 *Peyam-ı Sabah*, nr. (Peyam nr. 1015, Sabah nr. 11445), 29 M 1340/ 2 Teşrinievvel 1337, s. 2.

Hükûmetin yurt dışından kendi adına ucuz mal getirip sattırmaya mâlî gücü olmaması ve yerli tüccarların da bu işe sıcak bakmaması gibi sebepler neticesi başlatılan uygulamaya Amerikan ve Fransız iki yabancı gurup talip olmuştur. Aslında incelenen dönem, Amerika'nın I. Dünya Savaşı sırasında kesintiye uğrayan Doğudaki ticarî faaliyetlerini mümkün mertebe genişletmek üzere yeniden harekete geçtiği zamandır. Nitekim bu amaçla Doğu piyasalarıyla irtibat kurup ticaret yapmak üzere şirketler kurulmuş ve bu şirketler, Balkanlar, Anadolu ve Mısır'daki önemli merkezlerde yerli ticarethâneler, Ticaret Nezâreti ve Ticaret odaları gibi müesseselerle görüşmelere girişmek üzere memurlar göndermişlerdir[71]. Dolayısiyle böyle bir girişim kendi mallarının Osmanlı piyasalarında tanınması ve tercih edilmesi için önemli bir fırsattır. Diğer taraftan Amerika Muâvenet Cemiyeti aynı dönemde gerek siyasî ve gerek iktisadî politikaları gereği Osmanlı topraklarında ihtiyacı olan halka ücretsiz yiyecek ve muhtelif eşya gibi zarûrî ihtiyaç maddeleri dağıtmada faal rol oynamaktadır. Bu sayede Osmanlı toplumunun sempatisini kazanma isteğinin de bu faaliyetlerinde rol oynadığı daha sonraki siyasî gelişmelerde açıkça görülmektedir. Bütün bu sebepler Fransız şirket için de geçerli olsa gerektir.

İstanbul'da sadece iki yerde açılan Amerikan satış barakaları kısa süreli faaliyet göstermiş ve piyasa fiyatlarını düşürülmesinin hedeflenmesine karşılık getirilen malın azlığı sebep gösterilerek sadece fakir halk ve bir defalık olmak şartıyla düşük ücretli memurlara satış yapılmıştır.

İstanbul'da kurulan Fransız satış barakaları sayıca daha fazla yerde açılmıştır. Fransız satış barakalarının çalıştırılmasına esas teşkil eden anlaşmanın maddeleri ise Amerikalılarla yapılan anlaşmadan farklılıklar göstermektedir. Fransızların satışlarda % 7'lik kar payı koymaları, belirli bir süre için kurulmaları, halka vesikasız mal satmaları ve hükûmet tarafından gösterilecek yerlerde barakaları inşâ edip masraflarını da bizzat kendilerinin karşılamaları göze çarpan önemli ayırd edici hususlardır. Ancak Fransız barakalarının vesika talep etmeksizin bütün halka satış yapmalarına karşılık, yapılan denetimler sonucu taahhüd ettikleri kârdan daha fazlasına yüksek fiyatla mal sattıkları görülmektedir. Bu durum açıkça Fransız barakalarının kurulma amacından saptıklarını göstermektedir.

Netice itibariyle burada incelenen karaborsa ve yüksek fiyatla mal satımına engel olmak amacıyla ithal zarûri ihtiyaç maddelerinin satılıp rekabet

---

[71] *Vakit*, nr. 634, 5 Zilkade 1337 (3 Ağustos 1335/1919).

piyasası ortamının oluşturulma teşebbüsünün, günümüze de bir model teşkil ettiğini ve hatırlanacağı üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin bazı dönemlerinde başvurulan bir yöntem olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim bir dönem İstanbul belediyesi tarafından kurulan tanzim satış yerlerinde halka düşük fiyatla yurt dışından getirilen zaruri ihtiyaç malları satılmıştır. Halen devam eden Halk Ekmek Fabrikası ve büfeleri de aynı amaçla işletilmektedir. Yine bir dönem uygulanmış olan Marshall Planı çerçevesinde başta okullar olmak üzere yapılan bütün gıda yardımlarının ise, yeni ve genç Türkiye Cumhuriyeti'nde Amerika'nın Amerikan yardımı adı altında halen aynı siyasî ve iktisadî poltikayı devam ettirdiğinin açık bir delilidir.

ÖZET

Mondros Ateşkes anlaşması sonrası İstanbul piyasasında oluşan pahalılık ve karaborsacılığa engel olunabilmek amacıyla, Osmanlı Hükumeti tarafından yurt dışından getirilecek ithal zaruri ihtiyac mallarının ucuz fiyatla İstanbul'da satılması şeklinde bir girişim başlatılmıştır. Uygulamanın hedefi piyasada rekabet ortamının oluşturulması ve bu sayede fiyatların düşürülmesidir. Bu doğrultuda İstanbul'un Çapa ve Beyoğlu semtlerinde devletin tahsis ettiği satış barakalarında Amerika Muâvenet Heyeti tarafından getirilen ithal malları herhangi bir kâr amacı güdülmeksizin ucuz fiyatla satılmıştır. Kısa bir süre sonra aynı amaçla Şehremâneti ve bir Fransız şirketinin işbirliğiyle yine İstanbul'un çeşitli semtlerinde Fransız satış barakaları açılmıştır. Uygulama kısa süreli bir pansuman tedbir gibi görünse de, piyasada serbest rekabet sisteminin oluşturulması açısından önemlidir ve Türkiye Cumhuriyeti'nde de zaman zaman gördüğümüz benzer uygulamalara bir model teşkil eder.

Anahtar Sözcükler: Fransız Satış Barakaları, Amerikan Satış Barakaları, Rekabet piyasası, İstanbul piyasası

COMPETITION MARKET IN ISTANBUL OF THE ARMISTICE PERIOD (OPENING OF THE AMERICAN-FRENCH SALES HUTS)

ABSTRACT

In order to overcome the high prices and the black market conditions that were formed following the Mondros Cease-fire Agreement, an enterprise was started by the Ottoman Government for the sale of the imported essential goods to be brought from abroad in Istanbul at low prices. The target of the practice was to establish a competitive environment and thus lower the prices. Along these lines in the Çapa and Beyoğlu Districts of Istanbul, the import goods brought by the American Aid Committee were sold without any consideration for profits and at low costs in the sales huts allotted by the state. After a short time for the same purpose with the cooperation of the city administration and a French company, again in various districts of Istanbul, French sales huts were opened. Even though the practice seems to be a short term measure, it is important in the formation of the free competition system in the market and forms a model that we observe in the Republic of Turkey from time to time.

Key Words: French Sales Huts, American Sales Huts, Competition Market, Istanbul Market